

Lect. univ. dr. Gina Luminița Scarlat,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați

**DE LA FRUMUSEȚEA ARTEI
LA ARTA FRUMUSEȚII.
PICTURA, SCULPTURA ȘI MUZICA
ÎN REFLECȚIILE PATRISTICE
DESPRE OM ȘI VIAȚA DUHOVNICEASCĂ
(Partea a II-a) ***

Abstract: *This study represents the second part of the project dedicated to researching the patristic, anthropological and spiritual meanings of painting, sculpture and music. His main theme is the highlighting and analysis of the dogmatic and spiritual meanings of the techniques of making statues in patristic contexts, from the Greek theological tradition, about man and the spiritual life. The selection of texts was based on the principle of their representativeness. The study sheds light on the appreciation of the sculpture by the Holy Fathers and its use as an example for understanding the human structure, education and the spiritual reason of man.*

Keywords: *Patristic tradition, art, statue, beauty, paradigm, hermeneutics, spiritual life.*

**II. Sculptura în reflecțiile patristice
despre om și viață duhovnicească**

Alături de pictură, sculptura este un alt limbaj al artei prin care omul și-a exprimat năzuința către frumusețe. Prin sculptură, materia

* Acest studiu reprezintă forma incipientă a unui proiect de cercetare despre receptarea patristică a sculpturii și muzicii în contexte exegetice despre om și viață duhovnicească. Prima parte, în care au fost analizate reflecțiile patristice despre pictură, a fost publicată în vol. *Teologie și educație la Dunărea de Jos*, fascicula 19, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2021, pp. 205-248.

iese din ea, urmând gândul celui care o ghidează. Sculptura se citește prin gândul care a inspirat-o, imprimat în formele ei.

În Biserica Ortodoxă sculptura a fost asimilată cu precădere la nivelul arhitecturii. Tradiția Vechiului Testament atestă relația dintre sculptură și lăcașul de cult odată cu revelarea de către Dumnezeu a proiectului Cortului Mărturiei [*Iș* 25, 1; 17-22; *Nm* 7, 88-89; *Evr* 9, 1-5] și a Templului din Ierusalim [*3 Rg* 6, 23-29; *Iz* 41, 1; 16; 20]. Heruvimii turnați din aur pe capacul Sfântului Chivot și sculptați pe zidurile interioare ale Templului Sfânt erau chipurile lor văzute și mărturii ale existenței lor nevăzute ca duhuri slujitoare ale lui Dumnezeu. Ca element decorativ, sculptura a fost integrată, cu semnificație teologică, și în arhitectura casei regale [*3 Rg* 7] construită pentru regele poporului lui Dumnezeu, care avea ca prerogativă esențială păstrarea și cultivarea credinței monoteiste. Referințele vechi-testamentare despre rolul spiritual-didactic al chipurilor turnate și sculptate, revelate de Dumnezeu, au constituit, în secolul al VII-lea, temeiuri pentru apărarea sfintelor icoane, fiind menționate atât în lucrările patristice apologetice, cât și în cea de-a patra sesiune a Sinodului al VII-lea Ecumenic, în care a fost explicată valoarea sfintelor icoane în Ortodoxie¹.

Sfinții Părinți care au introdus în explicațiile lor teologice referințe la sculptură s-au axat în mod deosebit asupra procesului sculpturii. Cercetarea motivațiilor care au determinat referințele la sculptură în contextele patristice despre relația omului cu Dumnezeu, structura omului și viața duhovnicească, poate oferi un răspuns la această opțiune hermeneutică. Ce putea aduce nou, în contexte teologice similare, paradigma sculpturii, comparativ cu cea a picturii?

Ca și pictura, sculptura face parte din categoria artelor vizuale cu o puternică valoare educativă. Numitorul lor comun este reprezentarea unui chip sau a unei compoziții prin imitarea modelului lor. Forța ei de sugestie a fost remarcată de Sfinții Părinți educați în spiritul culturii grecești, care nu s-au ferit să o asimileze în scrierile lor ca exemplu menit să accesibilizeze mesajele teologice adânci. Unii dintre ei o consideră analogă picturii, din punct de vedere al mesajului transmis, mo-

1. Diac. Ioan I. ICĂ JR, *Canonul Ortodoxiei, Sinodul VII Ecumenic*. I. Definind dogmatic icoanele (691-810), Editura Deisis, Sibiu, 2020, pp. 356-357.

tiv pentru care, în explicațiile lor teologice o menționează alături de ea. În acest sens, s-ar putea spune că motivul pentru care au introdus referințele la sculptură în scrierile lor a fost funcția ei iconică, centrată pe chip, pe care au reinterpretat-o în sens spiritual. Sculptura este întrebuințată ca termen de comparație în exegezele antropologice, în care accentul cade pe structura umană armonioasă și pe modalitățile împlinirii spirituale a omului. Tehnica sculpturii, constând în proiectarea unui model și executarea lui prin eliminarea materiei nefolositoare, în urma căreia forma gândită prinde contur, este introdusă ca termen de comparație îndeosebi pentru etapa despătimirii din viața duhovnicească, în care este evidențiată nevoia eliberării de stările improprii cultivării virtuților și atingerii asemănării cu Dumnezeu.

Întâlnim în reflecțiile patristice două tipuri de similitudine între om și materialul din care ia chip o lucrare artistică: o similitudine pozitivă, cu mesaj formativ, care transmite ideea acceptării de către om a modelării lui spirituale, pentru a ajunge la asemănarea cu Creatorul lui, și una negativă, menită să atragă atenția asupra pietrificării sufletești, cauzate de netrăirea în Dumnezeu. Explicațiile patristice scot în relief, în mod pedagogic, cele două direcții pentru a stimula și pe calea analogiilor dezvoltarea potențialului spiritual uman prin asumarea paradigmei de trăire creștină.

Conexă sculpturii, dar mai puțin laborioasă este arta modelării materiei prin imprimare unui model. Tehnica imprimării în ceară a unui sigiliu și cea a gravării unui model sunt termeni de comparație pentru explicarea modului în care Dumnezeu Se imprimă în om și în toate manifestările lui prin viață duhovnicească. Ca și în cazul sculpturii, tehnica modelării presupune operarea cu materii maleabile, care prin flexibilitatea lor primesc și se lasă imprimate de ideea transpusă conform modelului. Din această cauză Sfinții Părinți introduc în explicațiile lor referințe la aceste tehnici pentru a exprima capacitatea naturii umane de a se lăsa modelată conform intenției divine cu privire la ea. Rare sunt contextele dogmatice, trinitare, în care este utilizată sculptura ca exemplu pentru accesibilizarea semnificațiilor teologice.

Reflecțiile patristice despre om și viața duhovnicească în care este introdusă *sculptura* ca termen de referință pentru înțelegerea mesajelor teologice ne descoperă modul în care unii Sfinți Părinți au citit și

perceput prin intermediul acestei arte rațiunea și programul spiritual inclus în structura omului, centrat pe dobândirea asemănării lui cu Dumnezeu.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE [330 – † 379] apelează la artele vizuale pentru a explica cum poate omul să ajungă la asemănarea cu prototipul lui absolut.

În tratatul *Contra lui Eunomie*, explicând modul în care cele create după chip se împărtășesc de Creator prin Duhul Sfânt, introduce exemple din artele plastice care presupun raportarea la un model și imprimarea lui în lucrarea realizată de artist. *Pictorul* [ὁ ζωγράφος], *sculptorul în piatră* [ὁ λιθογλύφος] și *artizanul* statuilor din metal [ὁ τὸν χρύσειον καὶ τὸν χάλκεον ἀνδριάντα δημιουργῶν] urmează același principiu al modelării materiei după un model atunci când își realizează lucrările artistice. Referințele la artele vizuale au un rol explicativ, care ajută la înțelegerea duhovnicească a modelării omului după Modelul Creator, Dumnezeu, prin conlucrarea cu El. Prin demonstrația sa, Sfântul Vasile explică rațiunea creatoare a omului și modul realizării asemănării lui cu Dumnezeu:

„Căci a vrut îndată să-l facă pe om după chipul Său [κατ'εἰκόνα γοῦν ἑαυτοῦ]. Dar în tot felul chipul creat [ἡ εἰκὼν ἢ δημιουργουμένη], când este legat de *prototip* [μεταφερομένη ἀπὸ πρωτοτύπου], primește în materie *asemănarea* [τὴν ὁμοίωσιν εἰς τὴν ὕλην εἴληφε] și *se împărtășește de model* [μετέσχηκε τοῦ χαρακτῆρος] prin gândul artistului și se imprimă de mână. Așa *zugravul*, [pictorul] [ὁ ζωγράφος], [tr.n. astfel *cizelatorul pietrei*, cf. οὕτως ὁ λιθογλύφος] [și] [tr.n. astfel] *cel ce creează busturi de aur și de aramă* [ὁ τὸν χρύσειον καὶ τὸν χάλκεον ἀνδριάντα δημιουργῶν], *ia materia* [ὕλην], *se uită la prototip* [εἰς τὸ πρωτότυπον], *ia modelul potrivit* [τοῦ τεθεωρημένου τὸν τύπον], *îl pecetluiește în materie* [ἐναπεσφραγίσατο τοῦτον τῆ ὕλη]. De vreme ce nu s-ar modela materiile după asemănarea oamenilor dacă nu s-ar împărtăși de imaginile lor [πρὸς ὁμοίωσιν ἐκτυπωθῆναι τὰς ὕλας, εἰ μὴ τῆς ἰδέας αὐτῶν μεταλάβοιεν], cum s-ar sui zidirea spre *asemănarea cu Dumnezeu* *dacă nu s-ar împărtăși de chipul dumnezeiesc* [πῶς Θεῶ πρὸς ὁμοίωσιν ἀναβαίη τὸ κτίσμα, μὴ μεταλαμβάνον θείου χαρακτῆρος]? Dar chipul dumnezeiesc [Θεῖος δὲ χαρακτήρ] nu e ca cel omenesc, ci viu. Și este cu adevărat chip impunător [εἰκὼν εἰκονοποιός] și toate cele ce se împărtășesc de el [πάντα τὰ μετασχόντα] sunt făcute chipuri ale lui Dum-

nezeu [εἰκόνες καθίστανται Θεοῦ]. Chip al lui Dumnezeu este Hristos [Εἰκὼν μὲν Θεοῦ Χριστός], *Care este chipul Dumnezeului celui nevăzut* [εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, Coloseni 1.15]; iar chipul Fiului este Duhul și cei ce se împărtășesc de Acesta sunt fii de un chip [καὶ οἱ τούτου μεταλαμβάνοντες υἱοὶ σύμμορφοι], după cum este scris: *pe care i-a cunoscut dinainte i-a și oșebit să fie la fel cu chipul Fiului Lui* [συμμόρφους τῆς εἰκόνοσ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ], *spre a fi El Întâi-Născut între mulți frați* [Romani 8. 29]².

În acest context Sfântul Vasile cel Mare nu este interesat de o ierarhizare a artelor vizuale, care au principii de realizare similare, ci de maniera atingerii asemănării omului cu Dumnezeu. Relațiile *chip – model* [εἰκὼν – πρωτότυπος] și *asemănare – participare* [ὁμοίωσις – μετέχω] utilizate în exemplele practice sunt cele pe care a dorit Sfântul Vasile să le explice în domeniul vieții duhovnicești, în privința raportului *om – Dumnezeu*. După cum lucrările artistice ieșite din mâinile pictorilor și ale sculptorilor și artizanilor presupun raportarea lor la un model, tot astfel și în viața duhovnicească, omul purtător al chipului lui Dumnezeu urcă [ἀναβαλίη] prin participare la *asemănarea* cu El [μεταλαμβάνον θείου χαρακτήρος]. Verbul ἀναβαίνω indică caracterul dinamic al vieții duhovnicești, în sens ascendent, ca urmarea a împărtășirii de *chipul dumnezeiesc* [Θεῖος δὲ χαρακτήρ]. Termenii *χαρακτήρ* [marcă]³ și *εἰκονοποιός* [statuar]⁴, proprii gravurii și sculpturii, sunt folosiți în sens expresiv cu referire la chipul lui Dumnezeu. Pe baza a două referințe biblice [Col 1, 15, Rm 8, 29], Sfântului Vasile cel Mare explică caracterul iconic al Persoanelor Sfintei Treimi care, prin „par-

2. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ, ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ ΕΥΝΟΜΙΟΥ, ΛΟΓΟΣ Ε, ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ, ΟΤΙ ΟΥ ΚΤΙΣΜΑ, J. P. Migne, PG 29, 724B-C; Sfântul Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomie*, V. *Despre Sfântul Duh, că nu este zidire*, Traducere și note de Ieromonah Lavrentie Carp, Editura Crigarux, Piatra Neamț, 2007, p. 176.

3. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, Rédigé avec le concours de E. Egger, Édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Hachette, Paris, 2000: *χαρακτήρ, ἦρος*, I celui qui geave *ou* entaille, instrument pour creuser *ou* graver; II signe gravé, empreinte; 2. figure gravée sur le bois, la pierre; 3. *fig.* signe distinctif, marque, caractère extérieur propre à une pers. *ou* à une ch.; *abs.* nature particulière *ou* caractère d’une personne, p. 2122.

4. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: εἰκονο-ποιός*, statuaire, p. 586.

ticipare“ și „împărtășire“ se transmite și oamenilor. „Asemănarea“ cu Dumnezeu a omului este efectul ultim al conlucrării lui cu Persoanele Sfintei Treimi. Atât Dumnezeu-Fiul, cât și Sfântul Duh au ca trăsătură comună „chipul“ la care omul poate participa prin viață duhovnicească. În acest text dogmatico-spiritual, Sfântul Vasile traduce conceptele teologice, care exprimă rațiunea spirituală a omului de a fi în relație cu Dumnezeu, prin termeni proprii artelor vizuale, mai accesibili înțelegerii, datorită concreteței exemplilor date.

Convergența picturii și sculpturii, din punct de vedere al principiului realizării lor, îl determină pe Sfântul Vasile cel Mare să accentueze importanța hagiografiei biblice pentru creștini, centrată pe același principiu al raportării la modelul desăvârșit. Virtuțile însușite de Iosif, Iov, David și Moise pot fi asimilate prin cunoașterea vieții lor și sârguința în dobândirea deprinderii lor⁵. Sfântul Vasile cel Mare s-ar fi putut opri la această explicație, suficientă pentru înțelegerea mesajului vizat. Însă el nu se oprește la o formulare inteligibilă rațional, ci adaugă un exemplu menit să miște sufletul. Atent la sensibilitatea artistică a destinatarului său, Sfântul Vasile își completează explicația cu un exemplu care exprimă sinteza a două arte realizate prin raportare la model: pictura și sculptura. În explicația sa duhovnicească, prin exemplul picturii este tradusă viețuirea creștină orientată către asemănarea cu modelul hagiografic, iar sculptura este întrebuintat în sens comparativ, metaforic. Pictura este asociată cu procesul cunoașterii și însușirii modelului spiritual de virtute [ὥσπερ οἱ ζωγράφοι, ὅταν ἀπὸ εἰκόνων εἰκόνας γράφωσι – οὕτω δεῖ καὶ τὸν ἐσπουδακότα ἑαυτὸν πᾶσι τοῖς μέρεσι τῆς ἀρετῆς ἀπεργάσασθαι τέλειον, PG 32, 229A]. Acest proces presupune observarea atentă și frecventă a originalului [πυκνὰ πρὸς τὸ παράδειγμα ἀποβλέποντες – τοὺς βίους τῶν ἁγίων ἀποβλέπειν] pentru asimilarea trăsăturilor lui [τὸν ἐκεῖθεν χαρακτῆρα πρὸς τὸ ἑαυτῶν σπουδάζουσι μεταθεῖναι φιλοτέχνημα – τὸ ἐνείνων ἀγαθὸν οἰκεῖον ποιεῖσθαι διὰ μιμήσεως, PG 32, 229A].

5. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ, Β', 3., PG 32, 229A; SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 2. III., Către prietenul Grigorie (Teologul)*, în *Epistole*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești 3, Serie nouă*, traducere din limba greacă, introduce-re și note de Pr. Teodor Bodogae, ediție revăzută de Tudor Teoteoi, Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, București, 2010, p. 34.

Expresia *εικόνων εικόνας γράφωσι*, care semnifică pictarea chipurilor după ale chipuri, exprimă o raportare la un model care la rândul lui a avut alt model. Conform explicației Sfântului Vasile sfinții sunt acele „chipuri” care au urmat întrutotul Modelul ontologic absolut, devenind la rândul lor modele de urmat. „Pictarea” după chip are drept corespondent în viața duhovnicească strădania asimilării „virtuții” [τῆς ἀρετῆς] modelului hagiografic. Verbul *ἀποβλέπειν*⁶, comun artelor vizuale și vieții duhovnicești, semnifică privirea atentă și admirativă îndreptată către model. Atenția și efortul acordate de pictor detaliilor modelului [χαρακτῆρα] sunt simetrice cu strădaniile asimilării personale a „binelui” [τὸ ἐνείνων ἀγαθὸν] propriu modelelor hagiografice. Termenul *φιλοτέχνημα*⁷, având înțelesul de „operă de artă”, exprimă frumusețea care rezultă din efortul artelor vizuale, echivalentă în plan spiritual cu frumusețea spirituală rezultată din efortul depus pentru însușirea virtuților, ca deprinderi ale binelui dumnezeiesc, formator după Modelul Creatorului.

Întrucât Sfântul Vasile cel Mare a echivalat „însușirea virtuților” cu arta picturii, ar fi fost de așteptat ca „originalul” avut în vedere să fie propriu acestei arte. Cu o lejeritate demnă de cunoscători, ierarhul capadocian utilizează pentru modelul original o comparație în care „pictura” este înlocuită cu „sculptura”. Comparația pe care o construiește Sfântul Vasile cel Mare este în acord cu modelele hagiografice oferite. Atenția îndreptată la viața lor „ca la niște statui active” [*πρὸς ἀγάλματά τινα κινούμενα καὶ ἔμπρακτα*, PG 32, 229A] exprimă nevoițele proprii vieții duhovnicești, asemănată cu procesul anevoios al sculpturii, pe care nu-l menționează, dar care se deduce din referința directă la produsul ei. Structural părtaș la „chipul lui Dumnezeu”, omul urcă la „asemănarea” cu El, în viața duhovnicească, prin împărtășirea personală de Modelul lui trinitar și prin asimilarea modelelor sfinților care s-au desăvârșit în rațiunea lor spirituală. Exemplele folosite de Sfântul Vasile pun în lumină acest gând sublim prin care a tradus programul spiritual imprimat de Dumnezeu în om.

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL [330 – † cca. 389/ 390] ne așează în fața ochilor minții un exemplu particular din domeniul sculpturii.

6. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français: ἀπο-βλέπω*, p. 218.

7. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, p. 2081.

Statuia din lut [*πηλίνος*], spre deosebire de cea din piatră, nu necesita timp și efort deosebit pentru realizarea ei, conform modelului ales de artisan. Sfântul Grigorie o introduce în cuvântul lui apologetic despre gândurile și simțămintele sale profunde despre preoție, pentru a sublinia, prin contrast, efortul constant pe care-l presupune formarea slujitorului sfințit al lui Dumnezeu.

„ ... cine este cel ce crede că poate plăsmui, într-o singură zi, *ca pe o statuie de lut* [tr.n. precum se plăsmuiesc într-o zi statui din lut/ ὁ πλάττων, καθάπερ αὐθήμερον τοὺς πηλίνους], pe preot, pe apărătorul adevărului, pe cel ce va sta împreună cu îngerii, pe cel ce va slăvi pe Dumnezeu împreună cu arhanghelii, pe cel ce va înălța jertfele la jertfelnicul cel de sus, pe cel ce va fi preot împreună cu Hristos, pe cel ce va *plăsmui din nou pe om* [tr.n. va replăsmui pe cel plăsmuit/ ἀναπλάσσοντα τὸ πλάσμα], pe cel ce va restaura în om chipul lui Dumnezeu [παραστήσοντα τὴν εἰκόνα], pe cel ce va lucra pentru lumea cea de sus și – ca să spun ceea ce-i mai mare – pe cel care va fi dumnezeu și va face pe oameni dumnezei?⁸.

Explicația Sfântului Grigorie evidențiază latura duhovnicească a slujirii sacerdotale, marcată de nevoință și jertfă, prin care preotul creștin contribuie la „replăsmuirea” [ἀνα-πλάσσω] spirituală a „chipului” lui Dumnezeu din om.

SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI [335 – † cca. 395] utilizează în explicațiile lui antropologice și duhovnicești exemple preluate din sculptură în sens formativ. Etapele realizării sculpturii îi servesc ca paradigmă hermeneutică în privința etapelor prin care omul poate ajunge la asemănarea cu Dumnezeu. În contexte teologice diferite, el reia și dezvoltă două aspecte referitoare la relația analogică dintre procesul sculptării și viața duhovnicească, având ca temă comună *modelarea sufletului*. Primul se referă la dezvoltarea naturală a omului, conform gândului divin imprimat în firea lui, iar al doilea, la modelarea spiri-

8. GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ*/ “Discours II”, 73, în *Discours* 1-3, col. *Sources Chrétiennes*, no 247, Introduction, texte critique, traduction et notes par Jean Bernardi, Les Éditions du Cerf, Paris, 1978, p. 186 /187; SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvânt de apărare pentru fuga în Post după ce a fost hirotonit și pentru întoarcerea lui de acolo. În acest cuvânt și despre măreția slujirii preoțești*, LXXIII, trad. rom. Pr. Dumitru Fecioru, în: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ, SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Despre preoție*, Editura Sophia, București, 2004, pp. 266-267.

tuală a sufletului uman, până la măsura atingerii asemănării cu Dumnezeu. În prima situație, Sfântul Grigorie descrie modul în care chipul Stăpânului începe să apară din firea plămădită de El, pe măsura dezvoltării ei. Chiar și în indistinția ei, este marcată de amprenta Lui prin gândul Lui cu privire la ea. În cea de-a doua situație, accentul este pus pe modalitățile spirituale care conduc la *asemănarea* cu Dumnezeu după o rânduială revelată de El. Sfântul Grigorie descrie și explică teofania din firea umană, continuată cu teofania din viața duhovnicească care-l împliniește ființial pe om. Tema care-l preocupă pe Sfântul Grigorie este cea a chipului lui Dumnezeu din om a cărui frumusețe se descoperă în asemănarea spirituală, realizată în conlucrare cu El. Frumusețea *chipului* lucrat de Dumnezeu are drept corespondent în viața duhovnicească *asemănarea* rezultată din conlucrarea omului cu Modelul lui. Frumusețea dumnezeiască a „chipului” primit îl ajută pe om să urce la frumusețea asemănării, la care contribuie și el prin efortul propriu. Din acest motiv, sculptura este aleasă ca paradigmă pentru arta dobândirii frumuseții spirituale a omului.

În tratatul *Despre structura omului*, forma deplină a omului, gândită de Dumnezeu, este explicată sugestiv prin tehnica sculptării⁹. Dezvoltarea lui de la cea mai mică formă, imperceptibilă vizual, până la măsura lui văzută este comparată cu modul în care sculptorul [λιθογλύφος] își proiectează și își lucrează opera până când ajunge, prin imitare, conform unei ordini, la forma schiței preliminare [πρώτου σχήματος τῆ μνήσει]. Momentele prelucrării materiei se înscriu pe coordonatele *nemarcate* – *asemănător proiectului* – *marcate* [ἄπειρον - ὁμοιότης - πέρας]. Prin relația *idee* – *materie* [εἶδος – ὕλη] este explicat procesul și finalitatea lucrării. În acest context nu „asemănarea” [ὁμοιότης] este faza ultimă a lucrării, ci exprimarea cu precizie a ideii ei în piatră [τὸ τέλειον καὶ ἀκριβὲς εἶδος ἐγχειρουργήσας τῆ ὕλη, εἰς πέρας τὴν τέχνην]. Semnificativă în descrierea făcută de Sfântul Grigorie este precizarea că masa indistinctă a pietrei [ἄσημος λίθος] nu s-a schim-

9. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, 30, J. P. Migne, PG 44, col. 253B-D; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre facerea omului* IV, în: *Scrieri II, Scrieri exegetice, dogmatico-polemice și morale*, trad. rom. de pr. prof. dr. Teodor Bodogae, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp. 89-90.

bat prin idee, ci ideea autorului a pătruns în ea [οὐ τῆς ὕλης πρὸς τὸ εἶδος ὑπαμειφθείσης, ἀλλὰ τοῦ εἶδους ἐπιτεχνηθέντος τῇ ὕλῃ, PG 44, 253C]. Opera realizată este astfel expresia materiei informate de gândul artistului. Nu procedeele artistice crează arta, ci ideea prezentă în mintea autorului. Înainte ca dalta să atingă piatra, ea a fost deja pătrunsă de gândul artistului. Planul tehnic al sculptării este harta urmata fidel pentru concretizarea gândului.

Această descriere artistică este urmată de nivelul exegetic care vizează formarea omului structurat din suflet și trup. Sfântul Grigorie îndeamnă la un exercițiu de reflecție în privința modului similar în care se formează sufletul [Τοιοῦτόν τι καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ὁ λογιασάμενος, τοῦ εἰκότος οὐχ ἁμαρτήσεται, PG 44, 253D]. Procesul constituirii umane este punctul de interes asupra căruia se focalizează. Relația *idee – materie* [τὸ εἶδος – λίθος] din exemplul lucrării statuii este echivalentă semantic, în acest context explicativ, relației *suflet – trup*. Spunând că „firea le face pe toate artistic“ [πάντα τεχνιτεύουσιν φύσιν, 253D], Sfântul Grigorie exprimă un gând teologic într-un mod fizicalist. El are în vedere rațiunile divine după coordonatele cărora firea se dezvoltă armonios până la forma ei finală comparată cu o „statuie“ [ἀνδριάντα]. Forma sufletului [τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος] se face văzută [προφάνεται] în procesul „cizelării“ [ἐν τῇ τοῦ ὀργάνου γλυφῆ] proporțional cu trupul [κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ὑποκειμένου, 253D]. Din terminologia folosită se poate observa analogia dintre trup și materia care primește forma.

Teoria filosofică, antică a hilemorfismului¹⁰, este strălucit integrată în contemplația duhovnicească a artei sculpturii. Acest paralelism menit să pătrundă și să descopere cu mijloace lingvistice limitate gândul Creatorului despre modul venirii pe lume al omului are rolul de a transmite înțelegerea faptului că omul este rezultatul unui proiect divin și poartă în structura lui gândul Proiectantului lui. Explicația Sfântului Grigorie determină la zăbovirea asupra originii omului. Nevăzutul face parte din structura umană și persistă în ea chiar și atunci când capătă contur. Gândul divin modelează indistinctul, de la *ἄπειρον*

10. Gheorghe VLĂDUȚESCU, *Filosofia în Grecia veche*, Editura Albatros, București, 1984, pp. 311-315.

la *πέρας*, dându-i formă și consistență, care-l mărturisesc tacit. În viața duhovnicească, momentul *πέρας*, al constituției văzute reprezintă uvertura către *ἄπειρον* -ul formării și creșterii în Duh până la măsura asemănării cu Dumnezeu. Dacă în exemplul dat, conceptul de *ὁμοιότης* este intermediar, în spiritualitatea creștină reprezintă scopul final, limita superioară a dezvoltării omului în relația cu Dumnezeu, care îl introduce în nelimitatul [*ἄπειρον*] vieții Lui. Celui care și-a împlinit limita conform gândului divin, Dumnezeu îi face loc în spațiul Lui nelimitat, în infinitul trăirii Lui tripersonale.

În încercarea de a explica modul în care Dumnezeu, Cel mai presus de fire, nevăzut și necircumscris [*ἀπερίγραπτος*, PG 44, 1268C] poate fi cunoscut din creația Sa, Sfântul Grigorie al Nyssei recurge la metoda aproximării [*στοχαστικῶς*], care presupune o vedere înțelegătoare [*τῆ διανοίᾳ*] a creatorului din lucrarea sa [PG 44, 1268C]. El oferă exemplul meșteșugarului [*ὁ δημιουργός*] care nu se vede din lucrare, ci doar știința lui întipărită în lucrul făcut [*ἡ τεχνικὴ ἐπιστήμη*]¹¹. Referindu-se apoi la om, Sfântul Grigorie afirmă că în el este „măsura cunoașterii lui Dumnezeu“ [*τῆς τοῦ Θεοῦ κατανοήσεως μέτρον ἐν σοί ἐστίν*, 1269D-1272A], deoarece prin plăsmuirea lui [*τοῦ πλάσαντός*] „a dat ființă acestui bine prin fire“ [*τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν εὐθύς τῆ φύσει κατουσιώσαντος*]. Exemplul care completează explicația dogmatică stimulează înțelegerea teologică: „Căci Dumnezeu a întipărit în alcătuirea Sa chipurile bunătăților firii Sale [*τῆς ἰδίας φύσεως ἀγαθῶν ὁ Θεὸς ἐνετύπωσε τῆ σῆ κατασκευῆ τὰ μιμήματα*], întipărind în tine ca într-o ceară un chip sculptat“ [*οἷόν τινα κηρὸν σχήματι γλυφῆς προτυπώσας*, PG 44, 1272A]. Expresia *γλυφῆς προτυπώσας* echivalentă chipului dumnezeiesc din om [*θεοειδεῖ χαρακτῆρι*, PG 44, 1272A] transmite în mod expresiv învățătura revelată despre crearea omului „după chipul“ lui Dumnezeu în baza căruia îl poate cunoaște. Cunoașterea lui Dumnezeu este condiționată însă de curățarea chipului, a cărui frumusețe originară a fost acoperită de răutate, motiv pentru care Sfântul Grigorie

11. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΑΚΑΡΙΣΜΟΥΣ*, ΛΟΓΟΣ C', J. P. Migne, PG 44, 1268C-D; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, „Despre Fericiri, Cuvântul VI“, în: *Scrieri I*, trad. rom. Pr. D. Stăniloae, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp. 380-381.

continuă explicațiile duhovnicești în care introduce noi pilde care pun în lumină necesitatea redobândirii de către om a „asemănării cu arhetipul” dumnezeiesc și implicit a bunătății [τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητα, καὶ ἀγαθὸς ἔσται], pentru ca privind în chipul său lăuntric curățit să poată vedea în el arhetipul lui [ἐν τῇ εἰκόνι καθορᾷ τὸ ἀρχέτυπον, PG 44, 1272B].

Paradigma sculpturii îl ajută pe Sfântul Grigorie al Nyssei să explice etapele și modalitățile spirituale prin care omul, purtător al chipului lui Dumnezeu, poate ajunge la frumusețea asemănării cu El. În lucrarea *La titlurile Psalmilor*¹² explică procesul *asemănării* omului cu Dumnezeu apelând la arta sculpturii, a cărei descriere denotă o bună cunoaștere teoretică a ei. Însă nu acest aspect primează în explicația lui. Corespondența dintre detaliile etapelor realizării unei sculpturi și cele ale atingerii *asemănării* omului cu Dumnezeu reprezintă scopul exegezei lui.

Gândit simetric, textul așază în oglindă un exemplu concret, cu valoare artistică în lumea trecătoare, cu unul spiritual, cu valoare eternă. Sculptura reprezintă în acest context o etapă preliminară pentru înțelegerea unui proces spiritual care solicită abilitățile intelectuale și practice ale omului. Ea are o valoare hermeneutică, în raport cu spiritualitatea creștină, fiind o introducere în taina modelării duhovnicești a omului conform Modelului lui etern. Transformarea pietrei, în funcție de un model ales, este treapta care înalță înțelegerea la arta modelării omului după Dumnezeu. Piatra inertă aleasă, supusă procedeelelor specifice, de despindere din blocul potrivit, de cioplire și finisare, își atinge momentul de vârf atunci când corespunde planului artistic urmărit de sculptor. Atingerea asemănării cu ideea din mintea artistului este momentul ei de glorie. Singurul lucrător este sculptorul. Piatra lipsită de glas suportă în tăcere asprul tăiș șlefuitor, lăsându-se lucrată de gândul viu care-o preschimbă. La actul creației participă prin acceptare. Frumusețea ei constă în forma și în strălucirea primite. Viața ei stă în

12. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗΝ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ*, ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ, XI, J. P. Migne, PG 44, 541D-545A; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *La titlurile Psalmilor*, partea a II-a, XI, în: *Scrieri II*, traducere și note de Pr. Teodor Bodogae, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp. 166-167.

ideea transferată în ea din sufletul artistului. Exemplul adus de Sfântul Grigorie nu este inspirat din mitul lui Pygmalion¹³. Cu ultima mișcare a daltei, încetează și mișcarea pietrei metamorfozate. Din acest moment ea este obiect al contemplației artistice. Vorbește în tăcere, prin frumusețea primitivă. Transmite frumusețe, chemând la înfrumusețare.

Punctele comune sesizate între sculptură și spiritualitatea creștină au o puternică forță de sugestie. Privind firea umană în adâncimea ei, Sfântul Grigorie îi descoperă tendințele profunde. Ia pulsul firii umane și-i face diagnoza. Două direcții o pot marca relativ sau deplin: viciul [κακίας] și virtutea [ἀρετή]. Prima o pietrifică [ἀπολιθωθείσης τῆς φύσεως], a doua îl imprimă activ pe Dumnezeu în suflet [διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς τύπων ἐμμορφοῖ ἡμῖν τὸν Χριστόν, 544B; τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι' ἀρετῆς κατὰ Θεὸν μορφῶσαι 544C]. În funcție de aceste direcții Sfântul Grigorie își concepe modele explicative.

Prima explicație vizează despățimirea și dobândirea asemănării cu Dumnezeu. Fiorul rece transmis de posibilitatea căderii în pietrificare e un semnal puternic pentru inaderență la rău. Etapele sculpturii simbolizează în acest context etapele duhovnicești ale redobândirii frumuseții spirituale recuperatoare a frumuseții originare, în care se oglindește Arhetipul frumuseții. În registrul paradigmei creștine a vieții duhovnicești, *cioplirea* semnifică îndepărtarea răutății, adaos impropriu firii umane și obstacol pentru asemănarea cu Dumnezeu. Verbele care redau pregătirea pietrei pentru prelucrare indică efortul depus cu tenacitate în desprinderea și eliberarea formei dorite din materia inutilă. Ele sugerează efortul ascetic pe care îl presupune eliberarea omului de agentul pietrificant și vindecarea prin eliminarea atașamentului față de el. *Finisarea* corespunde cercetării amănunțite a înțeleșurilor [διὰ τῆς λεπτοτέρας τῶν νοημάτων διδασκαλίας ἐπιξύων] și lustruirii cugetării [κατα λειάνων ἡμῶν τὴν διάνοιαν]. Aceste stări care exprimă curăția concretizată în virtuți permit întipărirea lui Hristos în om [τότε διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς τύπων ἐμμορφοῖ ἡμῖν τὸν Χριστόν]. „Formarea“ chipului lui Hristos în om echivalează cu maturizarea lui

13. Victor Ieronim ΣΤΟΙΧΗΤᾶ, *Efectul Pygmalion. De la Ovidiu la Hitchcock*, traducere din engleză de Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2011, pp. 13-17.

spirituală, care corespunde revenirii sale la starea sa iconică, structurală [οὗ κατ' εἰκόνα ἐξ ἀρχῆς τε ἤμεν καὶ πάλιν γινόμεθα].

A doua explicație prezintă educația spirituală centrată pe dobândirea asemănării cu Dumnezeu fără ocolul pe care-l presupune împătimirea și revenirea la traseul îndumnezeirii. Perspectiva de a fi locuit de Dumnezeu stimulează dorința de virtute. Procesul sculptării este oferit ca exemplu concret pentru „rânduiala sculptării sufletelor” [ἡ τῆς γλυφῆς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν τάξις, 544B]. Această expresie cuprinde etapele vieții duhovnicești prin care Hristos ia chip în interioritatea umană și mijloacele duhovnicești pe care le presupune. Este o metaforă care unește arta cu spiritualitatea creștină și transmite ideea că paradigma creștină a înduhovnicirii umane, prin care arhetipul frumuseții veșnice se imprimă în om, echivalează semantic cu arta înfrumusețării spirituale a omului. Revenind asupra ideii de bază a textului, Sfântul Grigorie vorbește de „cizelarea artistică a sufletelor” [τεχνικῶς διαγλύφοντι ἡμῶν τὰς ψυχὰς], având ca scop aducerea lor la „asemănarea cu Dumnezeu” [πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὁμοίωσιν, 544D]. Referința la modul cizelării este un indiciu al faptului că Sfântul Grigorie al Nyssei a privit formarea duhovnicească ca pe un act artistic, fundamentat pe raportarea continuă la modelul dumnezeiesc al omului, pentru împlinirea lui în asemănarea cu el.

Mijloacele duhovnicești prin care se „sculptează” sufletul corespund conținutului lucrării în care Sfântul Grigorie a introdus exemplul preluat din artele plastice. Ele sunt reprezentate, în acest context, de psalmi, care ilustrează teoretic virtutea și determină la asumarea ei practică, și au ca echivalent semantic „uneltele sculpturii” [ὄργανά τινα λιθογλυφικὰ, 544D]. „Cântarea psalmilor” [ψαλμωδία] este etapa incipientă care ajută la desprinderea de răutatea pătrunsă în viață [τῆς ἐν κακίᾳ ζωῆς ἀπεσχίσθημεν], urmată de o rânduială continuă care, prin imitare, conduce la desăvârșire [διὰ τῆς προσεχοῦς ἀκολουθίας ἐπὶ τὸ τέλειον προήχθη ἡ μίμησις, 544, B-C]. Formarea sufletelor, prin virtute, după Dumnezeu [τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι' ἀρετῆς κατὰ Θεὸν μορφῶσαι 544C] este o expresie care redă plastic măsura cea mai înaltă a sculpturii vii, ajunsă la asemănarea cu Modelul ei ontologic, în care se împlinesc toate aspirațiile sufletului uman. Utilizând astfel de imagini persuasive, Sfântul Grigorie educă sufletele în direcția spiritualizării lor.

Precizarea metodei de citire și înțelegere a psalmilor susține interpretarea Sfântului Grigorie. Primează sensul duhovnicesc al psalmilor, axat pe descoperirea țintei ultime spre care tinde sufletul. Această țintă este unirea cu Modelul, la care se ajunge ca urmare a efortului constant de interiorizare a Lui prin cultivarea deprinderii virtuții. Sensul istoric, deși secundar [ούχ ὡς ἡ ἱστορικὴ βούλεται ἀκολουθία, 544C], nu este lipsit de importanță. Sfântul Grigorie revine asupra lui, afirmând-i rolul în creșterea spirituală. El este convins că prin secvențele istorice evocate în psalmi, Domnul Hristos poate „prinde chip în inimile noastre”, încât nu ele în sine sunt importante din perspectivă spirituală, ci caracterul lor lucrător, „spre binele nostru”, intelectual, prin semnificație și practic, prin sinergie [μέλει τούτων οὐδὲν τῷ μορφοῦντι διὰ τούτων τὰς καρδίας ἡμῶν, ἀλλ’ ὅπως ἂν δι’ ἐκάστου τούτων γένοιτό τις τὸ ἀγαθὸν ἡμῖν συνεργία, PG 44, 545A], prin înțelegere și conclucrare personală cu harul dumnezeiesc.

„Pilda sculpturii” [γλυφὴν ὑποδείγματος] este un mijloc neteologic de exprimare care ajută la înțelegerea unei învățături teologice de importanță vitală pentru om. Sfântul Grigorie explică astfel atașamentul bun care trebuie cultivat în opoziție cu cel dăunător. Asimilarea virtuții, ca frumusețe spirituală în care este prezent Dumnezeu, este atașamentul care vivifică spiritual sufletul, spre deosebire de răutate, înțeleasă în toate aspectele ei, care-l pietrifică. Imprimarea lui Hristos în suflet exprimă atașamentul benefic și înălțător, prin cultivarea căruia potențialul spiritual al omului se dezvoltă în conformitate cu rațiunea lui ființială. Prezența lui Hristos în om activează toate resursele lui spirituale concentrate în chip, ajutându-l să ajungă la asemănarea cu El. Prin exemplul dat, Sfântul Grigorie transmite înțelegerea creștină despre dezvoltarea omului în relație cu Dumnezeu.

Analogii similare se întâlnesc și în comentariul Sfântului Grigorie al Nyssei la *Cântarea Cântărilor*. În contextul explicării spiritual – alegorice a versetului 14 din capitolul 5 [χεῖρες αὐτοῦ τορευταὶ χρυσαῖ], Sfântul Grigorie extinde înțelesul verbului *τορεύω*¹⁴ din

14. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, *τορεύω*: ciseler, graer en creux ou en relief; ciseler un objet en argent, en fer, p. 1947.

traducerea greacă a Vechiului Testament [LXX]¹⁵. Conexiunea dintre sculptură și spiritualitate este favorizată de înțelegerea din perspectivă creștină, eclesială, a versetului, încă de la începutul *Omiliei a XIV-a*¹⁶, și de introducerea exemplului sculpturii în explicarea lui. Referințele la sculptură sunt făcute în scop hermeneutic. Ele au rolul de a fixa mai bine în minte rostul eliminării din firea umană a adasurilor care-i umbresc frumusețea spirituală. Corelat cu versetele pauline *1 Co 12, 21* [*Și nu poate ochiul să zică mâinii: N-am trebuință de tine; sau, iarăși capul să zică picioarelor: N-am trebuință de voi*] despre analogia spirituală *trup – Biserică*, și *4, 2* [*Iar la iconomi, mai ales, se cere ca fiecare să fie aflat credincios*], despre misiunea spirituală a slujitorului lui Dumnezeu, termenului *mână* [χείρ], din imnul lui Solomon, i se descoperă semnificația particulară de simbol al *iconomului* Bisericii [τὴν τὰ κοινὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς τῶν ἐντολῶν χρείας διαχειρίζουσιν, PG 44, 1069A]. Acest înțeles, pus în relație cu semnificația hristologică a termenului *cap* [αὐρ – Χριστός, cf. 5. 11] din *Cântarea Cântărilor* [PG 44, 1068D-1069A], conduce la formularea principiului spiritual al viețuirii creștine fundamentate pe *curăție* [καθαρόν τε καὶ ἀναμάρτητον] și respingerea oricărui *amestec al răutății* [πάσης κακίας ἀμιγές, PG 44, 1069A]. Deși autorul vizează un sens particular, exemplul *sculpturii* are un caracter general, care exprimă arta duhovnicească a descoperirii frumuseții lăuntrice prin curățarea sufletului:

„Și curată se face mâna atunci când prin ciocănire (cizelare) rade tot ce acoperă frumusețea [διὰ τῆς τορείας ἅπαν ἀποξύσεται τὸ ἐμποδίζον τῷ κάλλει]. Căci, precum acei care cioplesc marmura după forma [μορφὴν ἀποτυποῦντες] unui animal cioplesc și taie în piatră acest chip [διὰ τῆς τορείας ἐγγλύφουσι τῷ λίθῳ], prin ciocănire [ἐγκολάπτουσιν], depărtând acelea prin a căror înlăturare chipul se face asemenea modelului

15. ΑΣΜΑ, 5.14, *Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ (Ο΄) / SEPTUAGINTA*, Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlfs, Editio altera quam recognovit et emendavit Robert Hanhart, Duo volumina in uno, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2006, p. 266.

16. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΕΣΗΓΗΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ*, ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ΄, PG 44, 1061C-1064A; 1068C-1069A; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, “Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor”, în: *Scrieri* I, pp. 298-302.

[ὧν περιαιρεθέντων πρὸς τὸ ἀρχέτυπον εἶδος ἀποτυπῶνται τὸ μίμημα], așa și pentru frumusețea mâinilor trupului Bisericii, multe trebuie rase de pe ele prin ciocănirea săvârșită de gânduri [πολλὰ χρῆ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν τορείας ἀποξεσθῆναι], ca să facă mâna cu adevărat de aur și nepătată [ἀκίρατος]. Și sunt fără îndoială cunoscute tuturor acelea care dacă nu sunt înlăturate, nu se arată frumusețea mâinii. Așa e dorința de a plăcea oamenilor, iubirea de slavă, iubirea de câștig, căutarea numai la cele ce se văd, voința de a-și căuta sieși prin cele ce-i trec prin mână vreo strălucire văzută, voința de a se folosi de împlinirea poruncilor pentru vreo desfătare sau plăcere. De toate acestea și de cele asemenea trebuie să se radă omul prin uneltele gândurilor [λογισμῶν ὀργάνοις ἀποξυσάμενον], ca să lase numai aurul curat și nealterat al liberei voințe [προαιρέσεως] și prin aceasta să se facă asemenea capului neîntinat [τὸ τῆ ἀκηράτῳ κεφαλῇ ὁμοιούμενον]¹⁷.

„Așadar mâinile trebuie să fie ciocănite (cizelate) și sculptate [τορευτὰς εἶναι χρῆ καὶ διαγλύφους], ca, înlăturându-se relele crescute în ele [περιαιρεθέντων τῶν κακῶν συμπεφυκότων], ceea ce rămâne să fie aur, cu o înfățișare [κατὰ τὸ εἶδος] potrivită cu frumusețea capului”¹⁸.

Etapele realizării sculpturii [cizelarea / τορείας; tăierea în piatră / ἐγγλύφουσι; ciocănirea / ἐγκολάπτουσι; îndepărtarea elementelor care împiedică asemănarea chipului cu modelul proiectat / περιαιρεθέντων, ἀποξυσάμενον, διαγλύφους] au ca echivalent în spiritualitatea creștină procesul curățirii în care se străvede frumusețea spirituală. Prezentarea *gândurilor* ca „unelte” [λογισμῶν ὀργάνοις, 1069C] imateriale, interioare, semnifică rolul fundamental al gândirii în înfrumusețarea spirituală a omului. Relația dintre *gânduri* și *voința electivă* pune în lumină procesul lăuntric al asemănării omului cu Dumnezeu. Asumarea condiției spirituale presupune o reflexivitate care contribuie la curăția sufletului și voința omului de a tinde către asemenea cu Dumnezeu. Contrastul dintre arta sculpturii și arta descoperirii frumuseții spirituale, umane, este evident. De la exemplul

17. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ*, ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ', PG 44, 1069B-C; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, „Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor”, în: *Scrieri I*, pp. 303-304.

18. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ*, ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ', PG 44, 1069D-1072A; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, „Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor”, în: *Scrieri I*, p. 304.

vizual, concret, al sculpturii Sfântul Grigorie urcă prin înțelegere, la scopul viețuirii creștine. El pune în lumină importanța despătimirii, prin termeni proprii sculptării, din care se înțelege efortul și finețea pe care le presupune voința desprinderii omului de stări și deprinderi care nu permit frumuseții divine din el să se manifeste.

Sculpturile bifaciale [τὰς διγλύφους μορφὰς] sunt un exemplu pentru înțelegerea a două aspecte structurale, antropologice. Prin ele omul reflectă două „asemănări” opuse [τὰ ἐναντία τὴν ὁμοιότητα]: cu Dumnezeu și cu viețuitoarele iraționale.

În Vechiul Testament, în cartea Sfântului Proroc Iezechiel este menționată existența sculpturilor bifaciale ale heruvimilor, în Templul lui Dumnezeu construit de Solomon. Acele sculpturi cu o față de om și alta de leu aveau un caracter simbolic și tipologic, anticipând slujirea neo-testamentară [Iz 41, 19]. Exemplul capului cu două forme de fețe [μῖα κεφαλῆ δύο μορφὰς προσώπων] introdus de Sfântul Grigorie în explicația lui antropologică este frapant. Sensul lui este de a exprima caracterul dual al omului, care prin dobândirea gândirii deiforme reflectă frumusețea lui Dumnezeu [τῷ μὲν θεοειδεῖ τῆς διανοίας πρὸς τὸ θεῖον κάλλος μεμορφωμένος], iar prin impulsurile iraționale, golite de lumină divină, reflectă tendințele animale [κατὰ πάθος ἐγγινομέναις ὄρμαϊς πρὸς τὸ κτηνῶδες φέρονων τὴν οἰκειότητα]¹⁹. Exemplul oferit de Sfântul Grigorie are un înțeles didactic, îndemnând la punerea în valoare a chipului lui Dumnezeu din om în sensul cultivării asemănării cu Dumnezeu. În subtext Sfântul Grigorie transmite ideea formării omului după modelul Creatorului. Eliberarea de mișcările iraționale din suflet, care determină fapte corespunzătoare, exprimă necesitatea despătimirii, care face loc creșterii după chipul primit în dar de om de la Creatorul lui. Dualitatea fețelor statuii amintite exprimă nefirescul, motiv pentru care revenirea la cultivarea chipului unic, în care Dumnezeu și-a imprimat gândul și scopul privitor la om, arată valoarea lui intrinsecă, de ordin spiritual și direcția împlinirii devenirii lui.

19. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, 18., J. P. Migne, PG 44, col. 192C-D; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, „Despre facerea omului”, XVIII, în: *Scrieri* II, p. 54.

Sfântul Grigorie al Nyssei promovează arta care-l înalță spiritual pe om, respingând expresiile care-l îndepărtează de la menirea sa²⁰. Critica față de împodobirea caselor cu sculpturi este dublată de soluția spirituală a contemplerii cu ochii sufletului a sursei transcendente a frumuseții lor. Accentul este schimbat de pe poboaba exterioară a casei pe cea interioară a sufletului. În locul blocării privirii în frumusețea chipurilor sculpturilor [*οὐκ εἰδώλοις κάλλους διὰ γλυφίδων μεμορφωμένοις*], care o limitează la forma lor, el recomandă înălțarea spirituală la „nădejdea celor cerești” [*τῶν οὐρανῶν ἐλπίς*] care înfrumusețează sufletul, pentru a accede la vederea „modelului frumuseții” [*αὐτὸ ὄψει τὸ ἀρχέτυπον κάλλος*, PG 44, 657A]. Sfântul Grigorie afirmă tranșant că feluritele imagini pictate sau modelate [*Εἶδωλα δὲ παντοδαπά, ἢ ἐν γραφαῖς ἢ ἐν πλάσμασιν*] care „mimează adevărul” [*μίμησιν τῆς ἀληθείας*] nu se pot afla în locuința [*οἴκησις*] în care este prezent Dumnezeu, deoarece „ea este plină de statuile adevărului” [*τὰ τῆς ἀλεθείας ἀγάλματα*, PG 44, 657C]. În ciuda criticii sale față de producțiile nespirtuale numite *εἶδωλα* [*idoli, înfățișări, imagini*], Sfântul Grigorie nu renunță la termenul *ἀγάλμα* pe care-l întrebuițează cu înțeles spiritual. Termenul în sine care semnifică atât „statuia”, cât și „chipul”, este expresia realizării plene a omului din care strălucește frumusețea sa spirituală.

În textele în care introduc referințe la sculptură în sens propriu și figurat, Sfântul Grigorie al Nyssei este extrem de analitic și motivat pentru descoperirea modalităților prin care omul se poate împlini spiritual și trăi în frumusețea mai presus de formă.

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR [cca. 345 – † 407] utilizează cu lejeritate în cuvântările sale referințe la artele plastice. Arta modelării și sculptura sunt domenii la care face referință pentru a-și sublinia ideile și a pune în lumină argumentările sale teologice. Aceste referințe se întâlnesc în trei tipuri de discursuri: dogmatice, exegetice și didactice. În cadrul lor Sfântul Ioan Gură de Aur evidențiază frumusețea omului dobândită prin trăirea spirituală creștină. Termenii

20. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ ΤΟΥ ΣΑΛΟΜΩΝΟΣ*, ΟΜΙΛΙΑ Γ, PG 44, 656C-D, 657C; SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, „Omilia la Ecclesiast”, omilia a III-a, în: *Scrieri* II, pp. 219, 220.

pentru desemnarea statuilor variază în funcție de tehnica realizării lor. Ei sunt introduși pentru a reliefa prin comparație arta creației dumnezeiești, frumusețea umană, structurală și pe cea spirituală și morală dobândită.

Comparația *om – statuie* este întâlnită mai frecvent în *Omiliile la statui*. Prin ea Sfântul Ioan evidențiază frumusețea originară a omului și superioritatea creației dumnezeiești comparativ cu produsele artistice omenești. Din perspectiva incoruptibilității lui, trupul omului edenic „strălucea minunat ca o statuie de aur, abia ieșită din cuptor” [ὡσπερ τις χρυσοῦς ἀνδριάς ἀπὸ χωνευτηρίου προελθὼν ἄρτι, PG 49, 121], nefiind atins de stări împovărătoare²¹. Același trup edenic, din perspectiva materiei din care a fost alcătuit, face să strălucească „arta Creatorului”, Care a adus la existență, din elemente inferioare calitativ, omul capabil de simțire și cugetare²². Disprețul maniheilor și al filozofilor necreștini față de trupul omenesc, considerat de ei nedemn de măreția lui Dumnezeu, este întâmpinat cu un îndemn la admirație față de puterea lui Dumnezeu Care, din cel mai umil element, a creat cea mai măreață făptură. Raționamentul Sfântului Ioan Gură de Aur reflectă măsura formării sale și a cugetării lui străbătute de har:

„Nu mă minunez atât de un sculptor [ἀνδριαντοποιὸν] care face din aur o statuie frumoasă [ἀπὸ χρυσοῦ καλὸν ἀνδριάντα], cât mă minunez de un sculptor care poate, prin resursele artei sale, să facă dintr-un lut sfărâmicios [ἀπὸ πηλοῦ] o statuie minunată și neînchipuit de frumoasă [κάλλος ἐπιδειξάι πλάσεως θαυμαστὸν καὶ ἀμήχανον]. Dincolo, materia ajută la frumusețea statuii [τῶ πλάττοντι], dincoace, numai *arta* [γυμνή τῆς τέχνης]”²³.

21. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τοὺς ἀνδριαντάς ὁμιλίαι κα'*, Ὁμιλία ια', PG 49, 121; ΣΦΑΝΤΟΥ ΙΩΑΝ ΓΥΡΑ ΔΕ ΑΥΡ, *Omiliile la statui*, omilia a XI-a, 2, traducere din limba greacă veche și note de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, p. 189.

22. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τοὺς ἀνδριαντάς ὁμιλίαι κα'*, Ὁμιλία ια', PG 49, 122; ΣΦΑΝΤΟΥ ΙΩΑΝ ΓΥΡΑ ΔΕ ΑΥΡ, *Omiliile la statui*, omilia a XI-a, 2, p. 192.

23. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΗΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τοὺς ἀνδριαντάς ὁμιλίαι κα'*, Ὁμιλία ια', PG 49, 122; ΣΦΑΝΤΟΥ ΙΩΑΝ ΓΥΡΑ ΔΕ ΑΥΡ, *Omiliile la statui*, omilia a XI-a, 3, p. 192.

Din cele mai smerite elemente, prin dumnezeiasca artă a fost creată artă vie. Din cel mai prețios metal, artizanul antic a produs, după măsura canonului frumuseții omenești, o artă inertă. Exemplul statuilor din aur modelate și tratate termic este adus de Sfântul Ioan în contextul explicării creării omului. Lutul din care meșteșugarii confecționau doar „cărămizi și oale“ [κέραμος καὶ πλίνθος μόνον PG 49, 122], era și limita lucrării lor. Dumnezeu însă a lucrat prin natura creată mai presus de ea, dăruindu-i viață. Comparația cu arta confecționării statuilor de aur a fost utilizată de Sfântul Ioan Gură de Aur pentru a scoate în relief modul în care Dumnezeu, conform revelației Sfintei Scripturi, a creat omul și a stabilit o punte de comunicare cu intelectualii de orientare gnostică.

În contextele legate de educație, Sfântul Ioan se folosește de mijloace stilistice pentru a exprima scopul formării creștine. Referințele la sculptură și pictură, considerate arte de cel mai înalt nivel, nu doar din punct de vedere estetic și didactic, ci și social, scot în evidență, prin comparație, superioritatea modelării sufletului uman, conform paradigmei creștine de gândire și trăire. O astfel de comparație este întâlnită în comentariul la *Epistola către Efeseni*, unde Sfântul Ioan Hrisostom, amintind cinstea de care se bucură cei care „fac statuile împăraților și le zugrăvesc chipurile“ [ἀγάλματα ποιοῦντες βασιλέων, καὶ εἰκόνας γράφοντες, PG 62, 154], subliniază, cu referire la creștini:

„Noi, înfrumusețând *chipul* împărațesc (căci omul este icoana/ chipul lui Dumnezeu) [εἰκὼν γὰρ τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος], nu ne vom bucura de mii de bunătăți, că îl redăm *după asemănare*? [τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἀποδιδόντες]“²⁴.

„Asemănarea“ cu Dumnezeu este explicată în raport cu virtutea [*ὅμοιον - ἢ τῆς ψυχῆς ἀρετῆ*], PG 62, 154]²⁵ care se deprinde prin edu-

24. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ, ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ', PG 62, 154.

25. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ, ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ', PG 62, 154: Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὅμοιον, ἢ τῆς ψυχῆς ἀρετῆ, ὅταν ἀμνησικακοῦς ταῦτα πάντα Θεοῦ ἴδια, ὅταν εὐεργετικούς, ὅταν φιλανθρώπους, ὅταν παιδεύσωμεν τὰ παρόντα μηδὲν ἠγεῖσθαι. Τοῦτο τοίνυν ἡμῖν ἔργον ἔστω καὶ ἑαυτοῦς, κάκείνους

cație creștină și reprezintă asimilarea personală a însușirilor lui Dumnezeu de către om și punerea lor în practică în funcție de nivelul înțelegerii și a conlucrării lui cu Dumnezeu.

Un alt context dogmatic în care Sfântul Ioan face referință la *statuie* în sens propriu și figurat este cel antropologic, în care explică și prin alte exemple taina sfârșitului omului și a învierii lui.

„Iarăși, un altul are o *statuie* [ἀνδριάντα] mâncată de rugină și de vreme, cu multe părți din ea zdrobite; o sfărâmă, o bagă în cuptor; o topește bine, și așa o face mai strălucită. După cum topirea în cuptor a statuii nu înseamnă dispariția ei [οὐκ ἀφανισμός], ci înnoirea ei [ἀλλὰ ἀνακαινισμός], tot așa și moartea trupurilor noastre [ἡμετέρων σωμάτων ὁ θάνατος] nu înseamnă pieire [ἀπώλειά], ci înnoire [ἀνανέωσις]. Când vezi dar că trupul nostru se topește ca în cuptor și putrezește, nu-ți opri gândul doar la priveliștea aceasta, ci așteaptă turnarea lui din nou [τὴν ἀναχώνευσιν ἀνάμενε]. Nu te mulțumi însă cu măsura acestei pilde, ci mergi mai departe cu gândul. Cel care face statui [ἀνδριαντοποιός], bagă în cuptor aramă, și nu-ți dă înapoi o statuie de aur și nemuritoare, ci face tot una de aramă. Dumnezeu însă nu face așa, ci bagă în pământ un trup de lut și muritor [πῆλινον καὶ θνητόν], și-ți dă înapoi o statuie de aur și nemuritoare [χρυσοῦν καὶ ἀθάνατόν ἀποδίδωσί σοι τὸν ἀνδριάντα]. Că stricacios și pieritor e trupul pe care-1 primește pământul, dar Dumnezeu îți dă înapoi același trup, nesticacios și nepieritor. Nu te uita dar la cel care stă cu ochii închiși, fără de glas, *ci la cel înviat*, la cel ce a primit slavă nespusă, înfricoșătoare și minunată! De la priveliștea de acum du-te cu gândul la nădejdea viitoare!”²⁶.

Textul Sfântului Ioan concentrează învățătura dumnezeiască, revelată, despre redobândirea frumuseții structurale umane prin înviere. Termenii din vocabularul artistic exprimă acest adevăr teologic fundamental. Explicația despre condiția umană, postedenică, supusă reîntoarcerii omului în pământul din care a fost creat [cf. *Fc* 2, 7], pune în lumină rațiunea teologică a omului, creat pentru a trăi în structura

πλάττειν καὶ ῥυθμίζειν εἰς δέον' ἐπεὶ ποία παρῶρησία στησόμεθα ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ.

26. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ*, Περί δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπήσθε' καὶ εἰς τὸν Ἰώβ καὶ τὸν Ἀβραάμ, 2., *Pg* 48, 1019.

în care a fost proiectat de Dumnezeu. Deși limitat, exemplul cu statuia topită și refăcută sprijină cugetarea umană în înțelegerea învierii trupului omenesc într-o formă superioară, strălucitor și nemuritor. Sfântul Ioan îndeamnă la vederea duhovnicească a învierii omului, printr-o cugetare prospectivă fundamentată pe nădejdea teologică. Asemănarea *statuie – trup uman* [ἀνδριάς – σῶμα] se adresează deopotrivă percepției fizice și noetice. Frumusețea statuii refăcute indică recăpătarea frumuseții umane originare. Însă această frumusețe nu se dobândește autonom. În plan spiritual, Dumnezeu este Cel care îi restituie omului frumusețea. Îndemnurile tonice ale Sfântului Ioan înalță mintea la rațiunea ultimă pentru care omul a fost creat. În ele prevalează gândul înduhovnicit la înviere și persistență, caracterul pieritor al naturii umane fiind relativ și tranzitoriu. Prin intermediul exemplului statuii textul hrisostomic evidențiază frumusețea umană, restaurată de Dumnezeu, prin înviere.

În context exegetic, Sfântul Ioan Hrisostom utilizează ca mijloc de înțelegere a tipologiei vechi-testamentare referințele la artele vizuale. „Icoana” sau „chipul” și „statuia” sunt termeni de comparație pentru înțelegerea prefigurărilor profetice, hristologice, din Vechiul Testament. În *Cateheza* a III-a baptismală, Sfântul Ioan compară eficacitatea prefigurării vechi-testamentare a Jertfei Domnului [cf. *Iș* 12, 21-25] cu statuile împăraților, care, deși neînsuflețite [οἱ ἀνδριάντες οἱ βασιλικοὶ ἄψυχοι ὄντες], au puterea de a-i salva pe cei ce aleargă la protecția lor, în calitatea lor de „chipuri ale împăratului” [14., εἰκὼν τοῦ βασιλέως]²⁷. Prin această comparație explică îndemnul la atenție față de „puterea preînchipuirii” [τοῦ τύπου τὴν δύναμιν] pentru cunoașterea „tăriei adevărului” [13., τῆς ἀληθείας τὴν ἰσχύν]. Termenul „εἰκὼν”, care semnifică în acest text chipul statuii imperiale, este folosit ca termen de comparație pentru „τύπος”, care se referă la jertfirea mielului pascal, premergătoare ieșirii israeliților din Egipt, în traseul lor către pământul făgăduinței. Comparația este special aleasă din contextul social al

27. JEAN CHRYSOSTOME, ΛΟΓΟΣ Γ', Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία λεχθεῖσα πρὸς νεοφωτιστοὺς/ Discours 3, 14., în *Huit catéchèse baptismale. Inédites, Sources Chrétiennes*, N° 59, Introduction, texte critique, traduction et notes de Antoine Wenger, Les Éditions du Cerf, Paris, 1957, p. 159.

sec. IV-V, când autoritatea imperială era reprezentată în orașele de reședință ale Imperiului prin statui. „Autoritatea“ prefigurării biblice, primite de Moise de la Dumnezeu, indicată prin termenul „δύναμις“, are ca echivalent semantic expresia „tăria adevărului“ [τῆς ἀληθείας τὴν ἰσχύν] care indică împlinirea ei în Paștele Domnului nostru Iisus Hristos. Sfântul Ioan apelează la această figură de stil pentru a reliefa relația dintre prezența realității dumnezeiești din prefigurarea hristologică și arătarea adevărului ei în împlinirea ei istorică.

În faimoasa lucrare despre educația creștină, ΠΕΡΙ ΚΕΝΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΟΠΩΣ ΔΕΙ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΑΣ ΑΝΑΤΡΕΦΕΙΝ ΤΑ ΤΕΚΝΑ [*Despre slava deșartă și cum trebuie să-și crească părinții copiii*], Sfântul Ioan introduce în gama diversă a comparațiilor sale alese pentru explicarea modalităților formării copiilor în familie și o referință din artele vizuale, care pune în lumină frumusețea spirituală a artei educației. Paralelismul dintre *pictură*, *sculptură* și *educație* exprimă similitudinile și deosebirile dintre aceste arte.

„Așadar, fiecare dintre voi, tați și mame, precum vedem pictorii [τοὺς ζωγράφους] și sculptorii că înfrumusețează cu multă precizie tablourile [τὰς εἰκόνας] și statuile [τὰ ἀγάλματα], tot așa să aveți grijă de aceste minunate statui [τῶν θαυμαστῶν τούτων ἀγαμάτων]. Căci pictorii, punând înaintea lor în fiecare zi tabloul [τὸν πίνακα], adaugă stratul de [culoare/ ἐπιχρίουσι] care trebuie. Iar sculptorii [în piatră/ λιθοξόοι τῶν λίθων] fac și ei la fel: ceea ce este de prisos elimină, iar ceea ce lipsește adaugă. Astfel și voi, ca niște realizatori de sculpturi [ἀγαμάτων τινῶν], acordați în întregime timpul vostru liber pentru a realiza statui minunate pentru Dumnezeu [τὰ θαυμαστά ἀγάλματα τῷ Θεῷ], și ceea ce este de prisos, îndepărtați, iar ceea ce lipsește adăugați; și priviți la ele cu atenție zilnic, [ca] ce au superior prin fire, să fie dezvoltat, [iar] ce defect au prin fire, să fie suprimat“²⁸.

Sfântul Ioan compară principiile educației creștine din familie cu cele ale tehnicii realizării tablourilor și sculpturilor. Din perspectiva scopului paideic al lucrării, *pictura* și *sculptura* sunt așezate pe același plan, având aceeași relevanță. Pictorii și sculptorii sunt dați ca exem-

28. JEAN CHRYSOSTOME, *Sur la vaine gloire et l'éducation des enfants*, col. *Sources Chrétiennes*, 22, N° 188, introduction, texte critique, traduction et notes par Anne-Marie Malingrey, Les Éditions du Cerf, Paris, 1972, p. 106/107 – 108/109.

plu părinților creștini pentru atenția și sârguința lor în realizarea lucrărilor artistice. Arta sculptorilor și finalitatea ei prevalează în efortul Sfântului Ioan de a prezenta modul spiritual în care se educă sufletele copiilor. Pentru pictură sunt întrebuințați doi termeni, dintre care unul pune accent pe imagine [εἰκόν], iar altul pe suportul ei [πίναξ]. Pentru sculptură este întrebuințat termenul ἄγαλμα²⁹, care prin înțelesurile lui favorizează comparația vizată de Sfântul Ioan Hrisostom. Tipul de sculptură ales ca simbol este sculptura în piatră. Termenul specializat pentru realizatorii acestui gen [λιθοξόοι³⁰ τῶν λίθων] desemnează munca anevoioasă de tăiere a pietrei. Spre deosebire de pictură, cu care are în comun, din punct de vedere tehnic, adaosul de material, sculptura are ca particularitate eliminarea materiei prisositoare. Adaosul [ἐπιχρίουσι, προστιθέντες] și eliminarea [περιαιροῦντες, ἐξαιρεῖτε] au valoare simbolică. În contextul educației creștine, „adaosul” se referă la datul natural care trebuie dezvoltat și la virtute [ἀρετή], iar „eliminarea” [περιαιρεῖν, ἐξορίζετε], la păcat și viciu. Expresiile în care termenul „statuie” este întrebuințat cu sens figurat exprimă frumusețea omului educat în spiritul valorilor creștine. Copiii sunt numiți „minunate statui” [θαυμαστῶν τούτων ἀγαλμάτων] destinate lui Dumnezeu [τὰ θαυμαστά ἀγάλματα τῷ Θεῷ] prin educația creștină prezentată de Sfântul Ioan ca formare duhovnicească în care primează cultivarea virtuților și eliminarea din fire a păcatelor.

Prin intermediul acestei explicații bazate pe comparații, Sfântul Ioan transmite ideea că firii umane îi este necesară cultivarea virtuții, care o înfrumusețează. În același timp, aceeași fire resimte păcatul ca pe un element de prisos care trebuie eliminat din ea. Textul atrage atenția asupra faptului că educația necesită timp și preocupare din partea educatorilor, acest proces fiind în sine unul spiritual, de formare a omului conform scopului dumnezeiesc pentru care a fost creat.

29. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, ἄγαλμα: I. fig., enfants qui font la joie et l'orgueil de Nérée; II. particul., ouvrage travaillé avec art, offert à un dieu et placé dans son temple, d'où: 1 offrande aux dieux, 2 image des dieux (statue ou peinture); III 1. statue ou image quiconque p. 5.

30. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, λιθοξόος: tailleur de pierres, pp. 1191-1192.

Analogia *sculptor – educator* este întrebuițată de Sfântul Ioan Gură de Aur într-o referință particulară, atunci când se referă la modul în care dreptul Iov își educa copiii:

„Căci precum cel mai bun sculptor [ἄριστος ἀδριαντοποιός], care modelează o statuie de aur [χρυσοῦς διαπλάττων ἀνδριάντας] și o înfrumusețează cu multă exactitate [μετὰ πολλῆς καλλωπίζει τῆς ἀκριβείας], așa și el [Iov] dirija sufletul acelora, formându-1 [διαπλάττων], punându-l în bună ordine [κατακοσμῶν]³¹.

Termenul grecesc ἀνδριάς³², ales ca simbol antropologic, desemnează statuia unui om, care putea fi și pictată. Spre deosebire de sensul în care îl întrebuițează Platon, în *Republica* [ἀνδριάντα γράφοντας]³³, Sfântul Ioan Gură de Aur vizează formarea spirituală a omului, în cadrul căreia cea mai mare atenție este acordată sufletului. Corespondența dintre plăsmuirea statuii și modelarea umană exprimă plasticitatea firii umane a cărei frumusețe naturală se desăvârșește prin înfrumusețarea spirituală. Prin analogie cu realizarea statuiilor, educația este văzută ca o artă a înfrumusețării sufletului uman.

În textele hagiografice termenul „statuie“ este întrebuițat în metafore care semnifică cel mai frumos nivel de realizare umană. Sfântul Ioan Gură de Aur îl numește pe Sfântul Apostol Pavel, căruia i-a dedicat șapte cuvântări de laudă, „statuie a virtuții“ [ἀνδριάντα τῆς ἀρετῆς]³⁴, datorită identității dispoziției sale spirituale, voluntare [προαιρέσις]

31. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, *ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ*, Περί δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπῆσθε· καὶ εἰς τὸν Ἰώβ καὶ τὸν Ἀβραάμ, V.4., PG 48, 1024.

32. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français, ἀνδριάς, άντος*: statue d’homme; Plat. Rsp. 420 c, p. 149.

33. ΠΛΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΕΙΑ, Δ, *ΕΙΣ ΣΗΜΕΙΩΜΑ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ – ΕΡΜ. ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ*, Ν.Μ. ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2002, σ. 262; ΠΛΑΤΩΝ, *Republica*, II.6, în vol. *Opere V*, traducere, interpretare, lămuriri preliminare, note și anexă de Andrei Cornea, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 198.

34. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ ΠΑΥΛΟΝ*, Λόγος ζ', PG 50, 505; *Cuvântul al VI-lea la Sfântul Apostol Pavel*, traducere din limba greacă și note de pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 268.

și a firii sale [φύσις] în privința tăriei [ἰσχὺν - στερότητα, PG 50, 505]. Virtutea [ἀρετή] este expresia tăriei voinței în săvârșirea faptelor bune potrivit firii. Apostolul neamurilor este dat ca model de viețuire duhovnicească, mărturisită în faptă și cuvânt, pentru a fi imitat. Imitarea de acest tip presupune o înțelegere de tip spiritual a frumuseții, prin raportarea la sursa ei, în duhul căreia a trăit sfântul.

SFÂNTUL ANDREI CRITEANUL [cca 660-740] utilizează termeni din domeniul artelor vizuale în contexte teologice în care evidențiază latura estetică a teologiei. În prima omilie la *Adormirea Preasfintei Stăpânei noastre, Născătoarea de Dumnezeu*, aseamănă asumarea firii umane de către Fiul lui Dumnezeu prin întrupare cu „purtarea” chipului omenesc, în Sine, „ca o statuie” [ἀγαλματοφορῶν τὸ ἡμέτερον ἀνδρικῶς]³⁵. Verbul compus, ἀγαλματοφορεῶ³⁶, semnifică faptul de a avea în sine, a reprezenta imaginea sau chipul cuiva, și exprimă într-un mod expresiv adevărul teologic al întrupării Fiului lui Dumnezeu din Sfânta Fecioară Maria.

În omilia a treia la *Adormirea Maicii Domnului*, Sfântul Andrei o numește pe Preasfânta Născătoare de Dumnezeu „frumusețe aleasă” [τὸ περιούσιον κάλλος], „statuie sculptată de Dumnezeu” [ὁ θεόγλυπτος ἀνδριάς] și „icoana arhetipului dumnezeiesc bine zugrăvită” [ἡ εὐδιάγραπτος τῆς θείας ἀρχετυπίας εἰκῶν]³⁷. Termenii „statuie” [ἀνδριά] și „icoană” [εἰκῶν] au rolul de a sugera frumusețea mai presus de artă a Maicii Domnului. Contemplați spiritual, ei exprimă cel mai înalt nivel al omului concretizat în cea care a fost învrednicită să-L primească, să-L poarte și să-L nască pe Mântuitorul lumii, arhetipul frumuseții antropologice.

35. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΑΝΔΡΕΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΡΗΡΗΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΟΥ, ΛΟΓΟΣ ΙΒ', *Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 97, 1069C; SFÂNTUL ANDREI CRITEANUL, *Omilia I la Adormirea Preasfintei Stăpânei noastre, Născătoarea de Dumnezeu*, traducere de Laura Enache, în: *Teologie și Viață*, serie nouă, Anul XXIX (XCV), nr. 5-8, mai-august, Editura Doxologia, Iași, 2019, p. 154.

36. A. BAILLY, *Dictionnaire Grec – Français*, p. 6.

37. ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΑΝΔΡΕΟΥ, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΡΗΡΗΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΟΥ, ΛΟΓΟΣ ΙΔ', *Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου*, PG 97, 1092D; SFÂNTUL ANDREI CRITEANUL, *Omilia a III-a la Adormirea Preasfintei Stăpânei noastre, Născătoarea de Dumnezeu*, traducere de Laura Enache, în: *Teologie și Viață*, serie nouă, Anul XXIX (XCV), nr. 5-8, mai-august, Editura Doxologia, Iași, 2019, p. 166.

În hagiografiile bizantine „statuia“ devine un termen expresiv de comparație pentru tăria de caracter și fermitatea deprinderilor virtuozitate. Ignatie Diaconul, cel care a văzut viața Sfântului Tarasie, Patriarhul Constantinopolului, ca un „tablou al virtuții“, introduce în caracterizarea acestuia o comparație menită să exprime asemănarea lui cu Dumnezeu. Pentru a nu fi bănuț de subiectivitate, a scris că Sfântul Tarasie „stătea înaintea tuturor ca o statuie cu totul dumnezeiască [θεοειδέστατον ἄγαλμα] care nicicum nu s-a lăsat convins să se miște către dorința plăcerii“³⁸.

Referințele patristice la sculptură în texte antropologice dogmatice și de spiritualitate au rolul de a transmite într-un mod expresiv explicațiile teologice despre crearea și sensul existenței omului. Ele sunt mijloace stilistice prin care Sfinții Părinți care le-au utilizat au avut intenția de a transmite prin comparație cu arta sculpturii învățătura revelată de Dumnezeu despre om și modalitățile dobândirii de către el a frumuseții sublime. În raport cu frumusețea revelată, estetica sculpturii ocupă un loc secund, fiind un mijloc auxiliar de ridicare a minții către frumusețea dumnezeiască.

Deși nu s-au ocupat cu sculptura, Sfinții Părinți care au făcut referire la această artă au îndemnat la o înțelegere spirituală a ei. Nu opera de artă, ci omul înfrumusețat ca o operă a conlucrării lui cu Dumnezeu i-a preocupat în mod special. Exemplele lor rămân mărturii importante ale intenției lor de a pune în lumină felul în care omul poate dobândi frumusețea netrecătoare.

38. *THE LIFE OF THE PATRIARCH TARASIOS BY IGNATIUS THE DEACON*, BHG 1698, BIRMINGHAM BYZANTINE AND OTTOMAN MONOGRAPHS, Volume 4, General Editors Antony Bryer, John Haldon, Introduction, text, translation and commentary, Stephanos Efthymiadis, Ashgate Variorum, 1998, p. 91.